

УДК 378.6:614.84-057.36

В.М. Покалюк
м. Черкаси, України**ОСОБИСТІСНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ
МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ**

Постановка проблеми. Професійна діяльність працівників пожежно-рятувальних підрозділів відбувається в екстремальних умовах та характеризується впливом значної кількості стресогенних факторів. Це висуває підвищені вимоги до їх професійних знань, особистісних якостей, рівня професіоналізму та, відповідно, адаптаційного потенціалу.

Виклики часу вимагають удосконалення системи професійної підготовки фахівців пожежно-рятувальних підрозділів з метою їх адаптації до умов професійної діяльності.

Аналіз попередніх досягнень і публікацій. Особистісно орієнтоване навчання вивчали такі відомі науковці як Ш. Амонашвілі, І. Бех, І.Зязюн, І. Іванов, Я. Корчак, А. Маслоу, А. Монтессорі, К. Роджерс, С. Соловейчик, В. Сухомлинський та інші.

Виклад основного матеріалу. В «Українському педагогічному словнику» за редакцією С. Гончаренка особистісний підхід трактується як послідовне ставлення педагога до вихованця як до особистості, як до свідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як суб'єкта виховної взаємодії. Особистісний підхід передбачає допомогу вихованцеві в усвідомленні себе особистістю, у виявленні, розкритті його можливостей, становленні самосвідомості, у здійсненні особистісно значущих і суспільно прийнятих самовизначень, самореалізації, самоутвердження, а за визначенням К. Платонова, особистісний підхід — це принцип особистісної обумовленості всіх психічних явищ людини, її діяльності, її індивідуально-психологічних особливостей [3; 8].

У сучасному розумінні особистісно орієнтоване виховання «ґрунтується на методологічних принципах гуманістичної психології, на визнанні самоцінності особистості, опорі на її індивідуальність, побудові педагогічної взаємодії на основі глибокої поваги та емпатії. Результатом реалізації зазначеного підходу є формування соціальних властивостей і ціннісних орієнтацій, які у подальшому процесі професійного становлення стануть критерієм самовизначення й особистісного зростання фахівця» [1, с. 5-6].

Особистісний підхід передбачає ставлення до вихованця як «до самосвідомого

відповідального суб'єкта власного розвитку та виховної взаємодії» [11, с. 243]. Особистісний підхід — ціннісна орієнтація педагога, що визначає його позицію у взаємодії з кожним окремо та колективом у цілому, передбачає допомогу вихованцю в усвідомленні себе особистістю, у розкритті власних потенційних можливостей.

На підставі результатів проведеного теоретичного дослідження суті й механізму протікання адаптації вважаємо, що слід розглядати особистісний підхід як одну із вихідних педагогічних засад організації процесу адаптації майбутніх працівників пожежно-рятувальних підрозділів до умов професійної діяльності. Це витікає із суті адаптації як явища індивідуального порядку. Адаптація передбачає гармонізацію двох шляхів. «Перебудовуються функціональні системи, ціннісні орієнтації, інтереси людини, пристосовуючи особистість до навколишнього середовища, до його норм і правил. Видозмінюється й оточення внаслідок перебудови його очікувань від особистості, від декларованих нею цінностей і вимог. Понижується рівень неузгодженості між середовищем і особистістю» [10, с. 428].

Специфіка професійної діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів є такою, що особистісний фактор відіграє в ній першочергове значення. Це зумовлено домінуванням у структурі функціональних обов'язків командирських функцій. Особистість майбутнього командира може виховати лише особистість педагога, наставника, керівника-професіонала у процесі індивідуальної роботи.

В екстремальних умовах від авторитету командира, його впевненості в собі, в підлеглих, у правильності власних рішень залежить результат роботи колективу. Усвідомлення командиром такого власного статусу, формування такого рівня самосвідомості можливе за умови поєднання у процесі професійної адаптації демократичного принципу єдності, поваги і вимог до особистості.

Професійна діяльність працівників пожежно-рятувальних підрозділів має характер суворо контрольований і регламентований низкою нормативно-правових документів. Застосування особистісного підходу до організації процесу професійної адаптації з перших етапів професійного становлення фахівця передбачає забезпечення персонального систематичного контролю.

Професійний статус командира передбачає виконання функцій наставника, вихователя, а отже й проведення індивідуально-виховної роботи з підлеглими. Відповідні знання і початковий досвід набуваються на етапі перебування у вищому навчальному закладі за умови особистісної спрямованості виховного впливу на майбутніх фахівців з боку педагогів.

Забезпечити особистісну спрямованість процесу професійної адаптації майбутніх працівників в умовах профільного навчального закладу, на нашу думку, можливо шляхом виконання таких вимог:

1. Урахування в індивідуально-виховній роботі адаптаційного потенціалу особистості майбутнього фахівця, його психологічних, психо-фізичних особливостей, рис характеру, рівня сформованості професійно важливих якостей.

2. Трансформації зовнішніх педагогічних вимог у власні потреби, усвідомлені мотиви особистого професійного становлення.

3. Забезпечення психолого-педагогічного супроводу процесу професійної адаптації, на основі поєднання індивідуального діагностування, прогнозування і корекції динаміки особистісного розвитку.

4. Узгодження педагогічно мотивованого впливу на особистість усіх учасників адаптаційного процесу: начальницького складу курсу, центру практичного навчання, центру гуманітарної роботи, професорсько-викладацького складу.

Особистісна спрямованість професійної адаптації майбутнього фахівця в специфічних умовах навчального закладу пожежно-технічного профілю реалізується на фоні єдиних для всіх учасників навчально-виховного процесу статутних вимог, ідентичності як педагогічних, так і статутних вимог до всіх без виключення майбутніх фахівців.

Професійна адаптація майбутніх працівників в умовах вищого навчального закладу на

засадах особистісного підходу передбачала певну технологію організації навчально-виховного процесу, що базується на:

- розумінні майбутнім працівником перспективи професійного розвитку, баченні своїх здобутків й усвідомленні цілей професійної адаптації як власних завдань;
- забезпеченні моніторингу динаміки протікання адаптаційних процесів: поетапного, всебічного, з результатами, відкритими для всіх суб'єктів виховного впливу й для самого майбутнього фахівця;
- поетапній стратегії реалізації індивідуальних завдань адаптації до умов професійної діяльності на основі даних моніторингу.

Ураховуючи сказане вище, ми побудували поетапну методику, яка охоплює всі головні етапи професійної адаптації майбутніх працівників пожежно-рятувальних підрозділів під час навчання в профільному ВНЗ.

Проводилось діагностування сформованості у майбутніх фахівців професійно важливих якостей, спеціальних знань, умінь та показників предметно-практичної діяльності. Отримані дані в узагальненому вигляді заносились до спеціально розробленої професійної картки курсанта, яка відображає динаміку становлення кожної особистості як фахівця пожежно-рятувального підрозділу. Таким чином, ми визначали напрями навчально-виховної роботи з кожним курсантом окремо та колективом в цілому.

Професійна картка курсанта відображає процес набуття майбутнім фахівцем знань, умінь, показників предметно-практичної діяльності; формування професійно важливих якостей; етапи та зміст проведення навчально-виховної та індивідуальної роботи; корекційних заходів; виявлені індивідуальні особливості курсанта та зміст проведених заходів по їх оптимізації за період навчання у вищому навчальному закладі.

Професійна картка курсанта призначена для:

- здійснення комплексного та індивідуального підходу до процесу професійної підготовки курсанта та становлення його як фахівця пожежно-рятувальної служби України;
- обліку та аналізу даних щодо оптимізації проходження процесів професійної адаптації у курсанта за роки навчання у ВНЗ та набуття ним професійно важливих якостей;
- оцінювання результатів його навчально-професійної та службової діяльності за роки навчання та під час проходження навчальних практик та стажування у практичних підрозділах пожежно-рятувальної служби;
- формулювання висновків щодо перспектив подальшого проходження служби випускником профільного ВНЗ.

Мета ведення професійної картки курсанта — оцінити рівень адаптованості до умов професійної діяльності, рівень набуття професійно важливих якостей, динаміку зміни поведінки в конфлікті, динаміку зміни ціннісних орієнтацій випускником ВНЗ під час навчання та визначити його потенційні можливості щодо професійної діяльності. Професійна картка складається на кожного майбутнього фахівця після зарахування його до вищого навчального закладу безпосереднім командиром.

Працівники центру гуманітарної роботи (відділення психологічного забезпечення) на основі даних психофізіологічного обстеження, яке проводилось спеціалістами лікарсько-експертної комісії в процесі професійного відбору кандидатів на навчання до вищого навчального закладу, заносять інформацію щодо групи професійної придатності.

Показники навчальної діяльності (середній бал успішності) заносяться до професійної картки курсанта відповідно до періодів навчання працівниками навчально-методичного відділу вищого навчального закладу згідно зі спрямованістю дисциплін: гуманітарних, загально-технічних, професійно-орієнтованих та фізичного виховання. Середній бал успішності з навчальної дисципліни «Пожежно-стройова підготовка» ми визначали за результатами здачі контрольних нормативів: вправи з пожежними драбинами, рятувальними мотузками та подолання смуги з перешкодами. Для виконання кожного з перелічених нормативів майбутньому фахівцю потрібні професійно важливі фізичні якості: вправи з пожежними

драбинами — сила, витривалість, техніка виконання вправи; вправи з рятувальними мотузками — спритність, техніка виконання вправи; подолання смуги з перешкодами — сила, витривалість, спритність, техніка виконання вправи.

Під час чергування в навчальній пожежно-рятувальній частині вищого навчального закладу працівниками центру практичного навчання, черговими викладачами-методистами оцінювались показники предметно-практичної діяльності майбутніх фахівців відповідно до періодів навчання (посад, на яких стажувались курсанти). В якості показників предметно-практичної діяльності виступали: знання своїх обов'язків, якість несення внутрішньої та караульної служб; прийняття чергування, організація служби відділення, караулу, обслуговування закріпленої техніки; робота в спеціальному одязі та спорядженні; обслуговування та робота в засобах захисту органів дихання та зору, робота в складі ланки газодимозахисної служби як на свіжому повітрі, так і в загазованому та задимленому середовищах; виконання нормативу «Збір та та виїзд за сигналом «Тривога»; правильність рішення пожежно-тактичних задач; виконання нормативів з оперативного розгортання відділення, караулу від пожежно-рятувальних автомобілів; правильність виконання робіт на висотах, дотримання вимог безпеки праці; правильність роботи з пожежно-технічним обладнанням; оцінка роботи в реальних умовах (гасіння пожеж, ліквідація надзвичайних ситуацій, проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт); методика та якість проведення навчальних занять та соціально-гуманітарної роботи з особовим складом відділення, караулу, складання службових документів.

Також під час проведення практичних занять з професійно орієнтованих дисциплін, проведенні тактико-спеціальних навчань, чергування в навчальній пожежно-рятувальній частині, відповідно до етапів навчання професорсько-викладацьким складом, працівниками центру практичного навчання, черговими викладачами-методистами проводилась оцінка вмінь майбутніх фахівців збору оперативної інформації, її опрацювання, оцінки обстановки, ухвалення професійно-грамотного рішення та віддання наказу; виконання завдань під час проведення комплексних тактико-спеціальних навчань. Працівниками центру практичного навчання проводилась оцінка проходження навчальної практики, стажування майбутніх фахівців у практичних підрозділах пожежно-рятувальної служби України з урахуванням оцінки керівників та наставників навчальної практики та стажування.

Показники службової діяльності майбутніх працівників оцінювались відповідно до періодів навчання керівним складом курсу, зокрема: знання та виконання обов'язків курсанта, вимог статутів, розпорядку дня, правил носіння встановленого форменного одягу; службова та виконавча дисципліна; якість несення служби в добових нарядах; якість виконання господарчих робіт; участь у спортивних, культурно-масових заходах та громадських формуваннях; стажування на посаді командира взводу молодших курсів вищого навчального закладу.

Комплексна діагностика професійно важливих якостей відповідно до періодів навчання проводилась працівниками центру гуманітарної роботи.

Командирська діяльність майбутніх фахівців оцінювалась начальницьким складом курсу при виконанні ними обов'язків командира відділення навчального взводу, заступника командира навчального взводу, несення служби на найбільш відповідальних посадах: чергового по курсу, контролера контрольно-перепускного курсу, помічника чергового коменданта та ін.

Працівниками центру гуманітарної роботи (відділення психологічного забезпечення) відповідно до періодів навчання проводились соціометричні обстеження, індивідуально-виховна робота, вивчалась динаміка протікання процесів професійної адаптації.

Усіма учасниками навчально-виховного процесу вищого навчального закладу з майбутніми працівниками проводилась соціально-гуманітарна робота, висновки якої, відповідно до етапів навчання, фіксувались у професійній картці курсанта начальницьким складом курсу.

Розділ «Результати самооцінки» призначений для ознайомлення майбутнього фахівця з інформацією, що відображена в професійній картці. Курсант письмово висловлює особисту точку зору стосовно викладеної інформації, свою згоду чи незгоду з висновками, обов'язково

мотивуючи та детально аргументуючи свою думку.

Висновки. Оптимізація процесу адаптації курсантів до умов професійної діяльності у вищому навчальному закладі на засадах особистісного його спрямування досягає поставленої мети при педагогічно керованому впливі на прийняття майбутнім фахівцем норм та цінностей обраної професії, поетапне оволодіння професійно важливими якостями.

Перспективи подальших досліджень. Розробка педагогічних технологій удосконалення професійної підготовки працівників пожежно-рятувальних підрозділів в умовах службової діяльності.

Література:

1. Бех І.Д. Виховання особистості / І. Д. Бех: у 2 кн. — Кн.1. — К.: Либідь, 2003. — 280 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості / І. Д. Бех: у 2 кн. — Кн.2. — К.: Либідь, 2003. — 344 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. — К.: Либідь, 1997. — С. 243.
4. Методичні рекомендації з порядку організації і проведення атестації військовослужбовців Збройних Сил України. Затверджені директором Департаменту кадрової політики Міністерства оборони України (зі змінами та доповненнями станом на 22.01.2008 року).
5. Наказ МНС України від 13.03.2012 року № 575 «Про затвердження Статуту дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту».
6. Наказ МНС України від 06.03.2008 р. № 177 «Про затвердження Настанови щодо організації соціально-гуманітарної роботи з особами рядового і начальницького складу та працівниками органів і підрозділів цивільного захисту».
7. Наказ МНС України від 30.10.08р. №794 «Про затвердження Тимчасового порядку організації внутрішньої, гарнізонної та караульної служб МНС України».
8. Платонов К.К. Проблемы способностей. — М.: Наука, 1972. — С.31.
9. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. - СПб.: Питер, 2007. - 700 с.
10. Сластенин В.А. Психология и педагогика / Сластенин В.А., Каширин В.П. — М.: Академия, 2001. — 478 с.
11. Суходольский Г.В. Системное психологическое описание трудовой деятельности / Г.В. Суходольский // Психологические проблемы повышения эффективности и качества труда: тез. докл. к V Всесоюз. съезду психологов СССР. — М. — 1977. — Ч. 1. — С. 166-167.

Стаття присвячена дослідженню проблеми особистісно орієнтованого підходу до організації навчально-виховного процесу в вищому навчальному закладі пожежно-технічного профілю.

Ключові слова: особистісний підхід, професійна адаптація, пожежно-рятувальна служба, професійна діяльність.

Статья посвящена исследованию проблемы личностно ориентированного подхода к организации учебно-воспитательного процесса в высшем учебном заведении пожарно-технического профиля.

Ключевые слова: личностный подход, профессиональная адаптация, пожарно-спасательная служба, профессиональная деятельность;

The article is concerned with the research of problem of personal-centered approach to organization of teaching process in the higher fire-engineering educational establishment

Keywords: personal approach, occupational adaptation, fire-rescue service, professional activity.